

ה כ נ ס ת

הלשכה המשפטית

תחום חקיקה
ומחקר משפטי

**עיקול תשמישי קדושה של בתי תפילה:
עמדת המשפט העברי**

כתיבה: עו"ד ירון אונגר

ט"ז בטבת תשע"ו

27 בדצמבר 2015

אישור:

עו"ד הודיה קין, ממונה (חקיקה ומחקר משפטי)

מסמך זה הוא סקירה משפטית ואינו חוות דעת משפטית

סקירה משפטית

תמצית

- על מנת להבטיח איזון ראוי בין זכויותיו הקנייניות של הנושה לשמירה על כבודו של החייב, נקבעה בסעיף 22(א) לחוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967 רשימה של מיטלטלין שאין לעקלם. מיטלטלין אלו הם מיטלטלין הדרושים לשמירת שגרת החיים של החייב, כצרכי אוכל, ביגוד, כלים ומכשירים הדרושים לשם הבטחת יכולת הניוד של החייב, יכולתו לפרנס עצמו, ועוד.
- בתוך רשימת המיטלטלין שאין לעקלם, בסעיף 22(א)(3) מצויים "דברים הדרושים כתשמישי קדושה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו". פרשנות הביטוי 'תשמישי קדושה' אינה ברורה. לפי פרשנות רחבה, שהוצעה בפרשת פולסקי, 'תשמישי קדושה' הם מיטלטלין הדרושים לחייב כדי לקיים את מצוות דתו, ובכללם "מקומות בבית כנסת, טלית, ספר תורה וספרי קודש", אך לא פמוטים, חנוכיות, קנקני יין או צלחת לליל הסדר.
- לפי פרשנות מצומצמת יותר, שאומצה על ידי המלומדים לרנר וויגודה, משמעות הביטוי 'תשמישי קדושה' נגזרת מן "ההסדר הפנימי של דת החייב". בהתאם לגישה זו ולמשמעות הביטוי בדין העברי, 'תשמישי קדושה' הם נכסים המשמרים או מאפשרים שימוש בחפצי קדושה כספר תורה, קלף התפילין והמזוזות, המכונים חפצי 'קדושה', בשל שמותיו של ה' הרשומים עליהם. בהתאם לכך, מקומות בבית הכנסת או ספרי קודש אינם בגדר 'תשמישי קדושה'.
- הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 49) (מניעת עיקול מיטלטלין המשמשים לקיום תפילה), התשע"ו-2015, נועדה למנוע את עיקולם של תשמישי קדושה, לרבות מיטלטלין בבית תפילה, שנועדו לאפשר את קיום התפילה באופן סביר, לשם פירעון חובות של בית התפילה.
- על פי המשפט העברי, משעה שנוצר החוב, כלל נכסי החייב ערבים לפירעונו, והנושה רשאי לרדת לכל נכס מנכסי החייב כדי להיפרע ממנו.
- פירעון חובות מוגדר בהלכה היהודית כמצווה. בשל כך, הנחת היסוד בכל הנוגע ליחסים שביי חייב לנושה היא, שעל החייב לפרוע חובו, ואין בשיקולים הנוגעים לקיום מצוות הדת כדי להצדיק התחמקות מתשלום החוב.
- בדומה לסייג הקבוע בסעיף 22(א) לחוק ההוצאה לפועל, אף המשפט העברי קובע רשימה של נכסים שאין להיפרע מהם, אלא שרשימת נכסים זו מצומצמת באופן משמעותי מזו הקבועה בסעיף 22(א) לחוק ההוצאה לפועל. רשימה זו כוללת נכסים הדרושים לחייב כדי לספק לו מזון לחודש וביגוד בסיסי לשנה, ריהוט בסיסי וכלים הדרושים לאומן כדי לבצע מלאכתו.
- מדברי רוב הפוסקים עולה, שספרי קודש, מקומות בבית הכנסת ואפילו ספר תורה של החייב אינם חסינים מפני עיקול.
- דעת מיעוט בעניין זה היא דעתו של רבי יואל סרקיס (הב"ח), שלפיה, ספרי קודש חסינים מפני עיקול אם אין בידיו של החייב ספרים אחרים ללמוד מהם.
- לדעת הב"ח, ספר תורה שהוקדש לבית הכנסת חסין מפני עיקול אם מקובל שהקדשתו לבית הכנסת שוללת את זכותו של החייב למכור את ספר התורה כדי לפרנס את בני ביתו. ואולם, אף בעניין זה רבים חלקו על דעתו.
- לדעת חלק מן הפוסקים, ההלכות המסייגות את זכותו של הנושה לעקל נכסים מסוימים כאמור לעיל, חלות אך ורק בחובות שמקורם בהלוואה, ולדעת אחרים, הלכות אלו חלות בכל חוב שהוא.

- מאחר שהמחלוקת בעניין זה לא הוכרעה, חייב זכאי להתגונן מפני עיקול נכס שבהלכה נקבע שהוא חסין מפני עיקול, גם כאשר מקורו של החוב אינו בהלוואה.
- בכל הנוגע להגנה על זכויותיו של החייב, מעמדו של חייב ציבורי (כגון עמותה המפעילה בית כנסת לטובת הציבור) אינו עדיף מזה של חייב פרטי, אם כי, יש הסבורים שבסכסוך שבין נושה פרטי לחייב ציבורי, יש מקום להמליץ לנושה לנהוג לפני משורת הדין עם החייב.
- מדברי הפוסקים נראה שההלכות העוסקות בחסינותם של נכסים מסוימים מפני עיקול אינן חלות בחובות שמקורם באי תשלום מס, אם כי, יש הסבורים שעל הרשות הציבורית לנהוג לפני משורת הדין עם החייב, ולהימנע מעיקול של נכסים החיוניים לחייב.
- לדעת הב"ח, הפטור מעיקול לא יחול לגבי חוב שנתחייב בו החייב ברכישת המיטלטלין שעיקולם נדרש, וזאת, ללא כל קשר לייעודם של המיטלטלין או לשוויים. אולם, עמדה הלכתית זו שנויה במחלוקת, ורבים דחו אותה.

1. רקע נורמטיבי

1.1 עיקול תשמישי קדושה

עיקול מיטלטלין הוא אחד האמצעים המקובלים והיעילים כדי להבטיח את הוצאתם לפועל של פסקי דין או חיובים שניתן להוציאם לפועל בהתאם לחוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967 (להלן: חוק ההוצאה לפועל).

על מנת להבטיח איזון ראוי בין זכויותיו הקנייניות של הנושה לשמירה על כבודו של החייב, נקבעה בסעיף 22 לחוק ההוצאה לפועל רשימה של מיטלטלין שאין לעקלם. מיטלטלין אלו הם מיטלטלין הדרושים לשמירת שגרת החיים של החייב, כצרכי אוכל, ביגוד, כלים ומכשירים הדרושים לשם הבטחת יכולת הניוד של החייב ויכולתו לפרנס עצמו, ועוד.

לעניינו של מסמך זה, חשוב להתעכב על הסייג שנקבע בסעיף 22(א)(3), הקובע שאין לעקל "דברים הדרושים כתשמישי קדושה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו".

בחוק לא קיימת הגדרה של הביטוי 'תשמישי קדושה'.¹ בהעדרה של הגדרה, ביקש השופט דוד בר-אופיר לפרש את הביטוי בהתאם לתכלית החקיקה, שהיא לדבריו, "לאפשר לכל חייב לקיים את מצוות דתו, מבלי שיילקחו ממנו אותם חפצים הדרושים לו לקיום פולחנו הדתי".² בהתאם לתכלית זו הסיק השופט בר אופיר, ש"תשמישי קדושה הם, ללא ספק, הדברים הבאים: מקומות בבית כנסת, טלית, ספר תורה וספרי קודש..."³, אך קבע שפמוטים, חנוכיות, קנקני יין או צלחת לליל הסדר אינם בגדר 'תשמישי קדושה'.

לפי לרנר, "כאשר מנהל לשכת ההוצאה לפועל או בית המשפט מנסים להגדיר מהו תשמיש קדושה, יש לבדוק לפי ההלכה או ההסדר הפנימי של דת החייב מה נחשב ככזה".⁴

אם נפנה אל ההלכה היהודית על מנת ללמוד ממנה את ההגדרה של 'תשמישי קדושה', נמצא שהגדרה זו מצומצמת באופן משמעותי מזו שאימץ השופט בר אופיר בפרשת פולסקי.

ההלכה היהודית מבחינה בין שני מושגים קרובים: 'תשמישי קדושה' ו'תשמישי מצווה'. המקור להבחנה זו הוא בברייתא, הקובעת ש'**תשמישי מצווה** [שבלו] נזרקין, [ואילו] **תשמישי קדושה** [שבלו], נגזזין'.⁵ לשם הבהרת המושגים, הברייתא מדגימה מה הם 'תשמישי מצווה' ומה הם 'תשמישי קדושה': **ואלו הן תשמישי מצווה**: סוכה, לולב, שופר, ציצית. **ואלו הן תשמישי קדושה**: דלוסקמי ספרים, תפילין ומזוזות ותיק של ספר תורה ונרתיק של תפילין ורצועותיהן".⁶

מן הדוגמאות עולה, ש'תשמישי מצווה' הם נכסים שנועדו לאפשר את קיומן של המצוות, בעוד

¹ הביטוי מצוי גם בתוספת הראשונה (סעיף 4) והשנייה (סעיף 1) לתקנות סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים) (תנאי החזקה במעצר), תשנ"ז-1997, וגם בסעיף 6 לתוספת לחוק מס קניה (טובין ושירותים), תשי"ב-1952.

² בש"א (תל-אביב-יפו) 18702/02 גדעון פולסקי ואח' נ' גלקסי אלקטרוניקס בע"מ (פורסם בינבו), עמ' 1.

³ שם.

⁴ פבלו לרנר, **נכסים פטורים מעיקול: ההגנה על נכסי החייב בהוצאה לפועל ובפשיטת רגל** בורסי, תשע"ג עמ' 174-175. פרשנות דומה הציע מיכאל ויגודה, בחוות דעת בעניין "גביית חוב מתשמישי קדושה", חוות דעת מיום י"ד בכסלו תשס"ד, 9 בדצמבר 2003 (זמינה בכתובת <http://www.justice.gov.il/Units/MishpatIvri/HavatDaat/Pages/HavotDaat.aspx> כניסה אחרונה: 10 בדצמבר 2015). פרשנותו של ויגודה מבוססת על הכלל הפרשני שקבע השופט (כתוארו אז) אנגלרד בפרשת הופמן, ש"חזקה כי ביטויים הלקוחים ממערכת דתית, יש לפרשם על פי מערכת זו" (דנג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן פ"ד נו(3) 289, 333). על כך יש להעיר, שעמדתו הפרשנית של השופט אנגלרד בפרשת הופמן היא עמדת מיעוט, המנוגדת לעמדת רוב שופטי ההרכב בפרשה זו, שסברו שיש לפרש ביטויים בחקיקה בהתאם למשמעותם 'החילונית', אף אם ביטויים אלה לקוחים מן המערכת הדתית.

⁵ **תלמוד בבלי** מגילה כו, ב.

⁶ שם.

שיתשמישי קדושה' הם נכסים המשמרים או מאפשרים שימוש בחפצי קדושה כספר תורה, קלף התפילין והמזוזות, המכונים חפצי 'קדושה', בשל שמותיו של ה' הרשומים עליהם.

בהתאם לכך, ארון הקודש, הבימה שעליה מונח ספר התורה ותיק התפילין הם 'תשמישי קדושה'. לעומת זאת, פמוטים, חנוכיות, גביעי קידוש וספסלי בית הכנסת, אינם 'תשמישי קדושה', אלא 'תשמישי מצווה'.⁷

1.2 הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 49) (מניעת עיקול מיטלטלין המשמשים לקיום תפילה), התשע"ו-2015

בשנים האחרונות דווח מספר פעמים על בתי כנסת שהרשויות עיקלו את נכסיהם או אף ניתקו אותם מרשת החשמל בשל חובות שלא שולמו.⁸

פעולות עיקול כאלו, מטבע הדברים, פוגעות ביכולתם של המתפללים להתפלל בבית הכנסת, ובסופו של דבר, עלולות להביא לסגירתו.

על מנת למנוע פגיעה זו, הוגשה לאחרונה הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 49) (מניעת עיקול מיטלטלין המשמשים לקיום תפילה), התשע"ו-2015 (להלן: הצעת החוק), על ידי חבר הכנסת יואב בן צור.⁹

לפי ההצעה, "בחוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967, בסעיף 22(א)(3), בסופו יבוא "לעניין זה, "תשמישי קדושה" – לרבות מיטלטלין בבית תפילה, שנועדו לאפשר את קיום התפילה באופן סביר".¹⁰

תכליתה של הצעת החוק, כאמור בדברי ההסבר שלה היא, "שההגנה מפני עיקול" הקבועה בסעיף 22(א)(3) לחוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967 (להלן: חוק ההוצאה לפועל) "תחול לא רק על מיטלטלין שהם עצמם בגדר תשמישי קדושה, אלא גם על מיטלטלין המצויים בבית כנסת, מסגד, כנסיה או בכל בית תפילה אחר, שנועדו לאפשר את קיום התפילה באופן סביר".¹¹

יצוין שבמהלך הדיונים בהצעת החוק בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, עלה הרעיון להוסיף את תשמישי הקדושה לסייג הקבוע בסעיף 22(ב) לחוק ההוצאה לפועל, שלפיו "הפטור מעיקול... לא יחול

⁷ ראו: ב"ח יורה דעה רנט, א ("דדוקא גבי תשמיש קדושה אמרינן מעלין בקודש ואין מורדין אבל לא לגבי תשמישי מצווה... עיין שם מוהר"ם (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס ברלין סי' רצט), וקרי לנר ומנורה תשמישי מצווה משום דלא ניתנו בבית הכנסת אלא כדי להאיר למתפללים מתוך סידור התפילות והמחזורים, ואין זה אלא תשמישי מצווה לאדם עצמו. וכיוצא בזה כתב מהר"ם בכתביו דהפחים שעל ספר תורה אינן תשמישי קדושה כיון שלא נעשו אלא לסימנים בעלמא לצורך בני אדם שלא יטעו להוציא ספר תורה שלא הוזמנה לקריאה לחובת היום..."); "שו"ת אבן עזר רובל קרב ('והיינו מנורה או נר תשמישי מצווה נינהו אך לא תשמישי קדושה"). אך השו"ת מהר"ם ל קיד ("ולפי הנראה מנורת בית הכנסת נמי תשמישי קדושה נינהו").

⁸ ראו למשל: דיווח על ניתוק החשמל לבית הכנסת האתיופי בחדרה (2010) בשל אי תשלום חוב חשמל בכתובת <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4570310,00.html> (כניסה אחרונה: 7 בדצמבר 2015); דיווח על מכתבי התראה לפני עיקול שנשלחו לבתי כנסת בעיר שדרות (2010) בכתובת <http://www.sderonet.co.il/index2.php?id=1568&lang=HEB>; דיווח על עיקול של מזגנים וריהוט בשל חוב מים של בתי כנסת בתל אביב (2015) בכתובת <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/299089> (כניסה אחרונה: 7 בדצמבר 2015). מן הדיווח עלה שמקרה זה הניע את הליך החקיקה שבמוקד מסמך זה).

⁹ יש להדגיש שהצעת החוק אינה מבדילה בין חוב לרשויות ציבוריות לחוב לאדם פרטי. לכן, נראה שאם תתקבל ההצעה, באותה מידה שלא ניתן יהיה לעקל תשמישי קדושה לשם פירעון חובות ארנונה, מיסים או חשמל, לא ניתן יהיה לעקלם גם לשם פירעון חובו של בית הכנסת לנוטני שירותים פרטיים, כעובד המנקה את בית הכנסת, חשמלאי, איש תחזוקה וכדומה.

¹⁰ לא למותר לציין, שבנוסח הראשוני של הצעת החוק, כפי שהונחה על שולחנה של הכנסת (פ/1472/20), הוצע לקבוע ככלל שאם "יהיה החייב בית כנסת מסגד או כנסיה, לא יעוקלו או יוצאו מיטלטליו". הנוסח העדכני, המגביל את הסייג למיטלטלין **הדרושים לקיום התפילה באופן סביר** הוא מצומצם אפוא מן הנוסח המקורי של הצעת החוק.

¹¹ ואולם, ההצעה אינה מגינה מפני עיקול של כספים המצויים בחשבון הבנק של עמותת בית הכנסת, הגם שכספים אלו הם לעיתים חיוניים להפעלתו של בית התפילה לא פחות מן המיטלטלין שעליהם נועד החוק להגן.

לגבי חוב שנתחייב בו החייב ברכישת המיטלטלין שעיקולם נדרש". במידה ויתקבל רעיון זה, יוכל סופר סת"ם לעקל ספר תורה במידה ולא קיבל שכרו, וחברה המייצרת ריהוט לבית התפילה, תהיה רשאית לעקל את הריהוט לשם פירעון החוב שנוצר כלפיה בשל אי תשלום התמורה עבורו.¹²

2. עיקול נכסים

על פי הדין העברי, כוחו של נושה ליטול מנכסי החייב לשם פירעון החוב כלפיו מבוסס על העיקרון התלמודי הקובע ש"נכסי דבר אינשי אינון ערבין ביה"¹³ – נכסיו של אדם הם ערבים בו [=של].

משמעותו של העיקרון היא, שמשעה שנוצר החוב, כלל נכסי החייב ערבים¹⁴ לפירעונו,¹⁵ והנושה רשאי לרדת לכל נכס מנכסי החייב כדי להיפרע ממנו.¹⁶

במונחים מודרניים, ניתן לומר שמשעה שנוצר החוב נוצר מעין שיעבוד צף על נכסי החייב, שמכוחו רשאי הנושה לרדת לנכסי החייב ולהיפרע מהם.¹⁷

3. 'פריעת בעל חוב – מצווה'

הדין בעיקול תשמישי קדושה לטובת פירעון חובות עלול ליצור רושם מוטעה של התנגשות בין ערך דתי (קיום התפילה) לערך 'אזרחי' או 'חילוני' (פירעון חובות), ולא היא. פריעת חובות מוכרת בהלכה היהודית כמצווה דתית, שבתיה הדין כופים על החייב לקיימה ככל מצווה אחרת.¹⁸ יפים לעניין זה דבריו של פרופ' שמואל שילה –

מי שלא העמיק חקר בהלכה עשוי לסבור שכאשר בעלי ההלכה ידונו בתשמישי קדושה של החייב, יעמדו כאן לצד החייב ולא יתנו לנושה לגבות מכלי הקדושה. אולם לא כך היא דעת חכמינו. הנחת היסוד בכל הנוגע ליחסים שבין חייב לבין בעל חוב היא – שמצווה היא

¹² ואולם, נראה שגם אם תתוקן הצעת החוק בהתאם לרעיון האמור, נותני שירותים לבית הכנסת, כמנקה, חשמלאי, נגר וכדומה, לא יוכלו לעקל מיטלטלין הדרושים לקיום התפילה כדי להיפרע מבית הכנסת, אם שכרם לא שולם.

¹³ **תלמוד בבלי** בכורות מח, א.

¹⁴ הגדרת הנכסים כמעין ערבים לפירעונו של החוב מאפשרת ירידה לנכסים גם כאשר הזיקה הקניינית בין החייב לנכסים נותקה. בשל כך נפסק ב**תוספתא** (ליברמן) כתובות י, ד, שאישה גובה כתובתה מנכסי גר שמת, שהם בגדר הפקר, אף לאחר שאחרים זכו בהם. להשלמת התמונה יש לציין, שבאופן עקרוני, מאחר שהחוב יוצר שיעבוד על נכסי החייב, הרי שהנושה זכאי להיפרע מן הנכסים גם כאשר הבעלות בהם עברה לצד שלישי (לקוחות). אולם, חכמים סיגו את זכותו של הנושה להיפרע מן הלקוחות לחוב שנוצר מכוחו של שטר הלוואה בלבד, ואף בחוב שנוצר בדרך זו קבעו שזכות הנושה להיפרע מן הלקוחות תחול רק על מקרקעין (ששיעבודם גלוי ומפורסם) ולא על מיטלטלין. ואולם, בדורות מאוחרים יותר בוטל סיג זה. ההלכה בעניינים אלו סוכמה ב**משנה תורה** מלוה ולוה יא, ד, ה, ז ו-יא, וב**שולחן ערוך** חושן משפט קיא, א.

¹⁵ השאלה, האם שיעבוד הנכסים מקורו בדין התורה או שמא בתקנת חכמים, שנויה במחלוקת אמוראים. ראו לעניין: **תלמוד בבלי** בבא בתרא קעה, ב; **רשב"ם** שם ד"ה שעבודא דאורייתא וד"ה לאו דאורייתא; **רבנו גרשום** בבא בתרא שם ד"ה שיעבוד אוד"ה שעבודא לאו דאורייתא; **תוספות** בבא בתרא שם ד"ה דבר.

¹⁶ לדעת **ש"ך** חושן משפט קטז, ס"ק ה, כאשר החוב נוצר שלא מכוונה של הלוואה, לכל הדעות מקורו בתקנת חכמים, אך לדעת **שער המלך** מלוה יט, ס"ק ה, מחלוקת האמוראים נוגעת גם לחוב מסוג זה.

¹⁷ אמנם, בעניין זה נקבע במשנה כלל, ש"אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין ואפילו הן זיבורית" (**משנה** גיטין ה, ב). משמעותו של כלל זה היא, שהנושה אינו רשאי להיפרע ממקרקעין (שניתן להטיל עליהם שיעבוד) כאשר יש בידי החייב נכסים מיטלטלין (בני חורין), אף שאיכותם נמוכה (זיבורית).

¹⁸ לשאלת תחולתו של שיעבוד צף על נכסי יחיד בדין הישראלי, תוך התייחסות לעמדת המשפט העברי בעניין זה ראו: ה"פ (ירושלים) 529/04 **עזבון המנוח דוד בר לבב ז"ל נ' עצמון** (פורסם בינבו); ע"א 6063/05 **עו"ד מנחם עצמון נ' עזבון המנוח דוד בר לבב ואח'** (פורסם בינבו); רע"א 65/06, **עזבון המנוח בר לבב ואח' נ. עו"ד מנחם עצמון ואח'** (פורסם בינבו).

¹⁸ ראו **תלמוד בבלי** כתובות פו, א ("פריעת בעל חוב מצווה"). גישתו של המשפט העברי בכל הנוגע לחובה לפרוע חובות הרבה יותר מחמירה מגישתו של הדין הישראלי לעניין זה. כך למשל, בדין העברי נקבע שחייב שאינו פורע חובותיו והוא מסוגל לפרוע, בית דין יורד לנכסיו (**שולחן ערוך** חושן משפט ס, א; שם, צח, ג) ו"מכין אותו עד שתצא נפשו" כדי לכפות עליו לפרוע את החוב (שם שם, צז, טו). גם אם הלווה חדל פירעון, מוטל עליו "שיעבוד הגוף", שמכוחו מוטלת עליו חובה "להשיג מעות ע"י פעולה ושאר עניינים לשלם" (**שו"ת אגרות משה** יורה דעה ב, סג). על חומרתה של מצווה זו ניתן ללמוד גם מכך שהחובה לפרוע את החוב אינה נמחקת לאחר מותו של החייב, ובשל כך נקבע שאם נפטר אדם כשחובות רובצים עליו מותר לכנותו "רשע", כי "היה לו להשתדל בכל הכחות לשלם, אף בעבודות קשות" (שם), וכדי לנקות את שמו של הנפטר, ילדי החייב מצויים לפרוע את חובותיו מן הירושה (**שולחן ערוך** חושן משפט קז, א).

לפרוע לבעל חוב את חובו, ועל החייב לקיים צו זה.¹⁹

בשל תפיסה עקרונית זו, ההתנגשות שבין הערך של קיום התפילה לערך של ההגנה על זכויותיו של הנושה היא התנגשות מדומה, שכן –

חייב שישאיר בידו תשמיש של קדושה בעוד שלא פרע חובו, והוא משתמש בתשמיש זה לצורך מצווה, יעשה "מצווה הבאה בעבירה", וזה לפי ההלכה יותר גרוע מאי קיום המצווה.²⁰

4. נכסים שאין להיפרע מהם ("מסדרין לבעל חוב")

במשפט העברי נקבעו סייגים אחדים לעיקרון המעמיד את כל נכסיו של החייב כערובה לפירעונו של החוב –

מסדרין²¹ לבעל חוב... כיצד? אומר ללוה: 'הבא כל המטלטלין שיש לך, ולא תניח אפילו מחט אחת'. ונותנין לו [=לחייב] מן הכל מזון ל' יום וכסות י"ב חדש מכסות הראויה לו, ולא שילבש בגדי משי או מצנפת זהובה... לי"ב חדש, ומטה לישב עליה ומטה ומצע הראויין לו לישן עליהם... ואין נותנין כלים כאלו לאשתו ובניו, אף על פי שהוא חייב במזונותיהם. ונותנין לו סנדליו ותפילו. היה אומן, נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין... היה איכר או חמר אין נותנין לו לא צמדו ולא חמורו, וכן אם היה ספן אין נותנין לו ספינתו אע"פ שאין לו מזונות אלא מאלו, [ש]אין אלו כלים אלא נכסים, ויימכרו עם שאר המיטלטלין בבית דין, וינתנו לבעל חובו.²²

על דברים אלו הוסיף 'שולחן ערוך', ש –

אפילו אם הוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו, אין מניחים לו ספריו,²³ ואפילו ספר תורה, לפי שהם כשאר נכסים שבעל חוב גובה מהם. והוא הדין למקומות בית הכנסת,²⁴ שהם בכלל נכסים, ובעל חוב גובה מהם חובו.²⁵

מן ההלכה עולה, שאין הנושה רשאי להיפרע²⁶ מנכסי החייב הדרושים לו כדי להתקיים בכבוד, ובכללם

¹⁹ שמואל שילה, "נכסי החייב שאינם ניתנים לתפיסה במשפט העברי" משפטים ל (תש"ל) 67, 74 (ההדגשה אינה במקור. להלן: שילה, נכסי החייב).

²⁰ שם.

²¹ רש"י בבא מציעא ק"ג, ב ד"ה שמסדרין, מביא שני פירושים למלה "מסדרין". הפירוש הראשון הוא, "שמין להניח לו צרכי חייו לשון "והעריך אותו". הפירוש השני הוא "שמשרדין" – לשון שריד". פירוש שלישי למילה הוצע בפירוש המיוחס לרש"י נדרים סה, ב ד"ה ש"מ אין, ולפיו הפירוש של "מסדרין" הוא "סדר של חיות... מניחים לו מה שסדרו חכמים...".

²² משנה תורה מלוה ולווה א, ו, וכך נפסק בשולחן ערוך חושן משפט צז, כג, ובניגוד לדעת רבנו תם, שסבר שאין מסדרין לבעל חוב (ספר הישר תקח, מובא בתוספות בבא מציעא ק"ד, א, ד"ה מהו). לדין בפרטיה ומקורותיה של הלכה זו, ראו אצל אשר גולאק, תולדות המשפט בישראל בתקופת התלמוד: החיוב ושעבודיו ירושלים תרצ"ו, עמ' 134-136; נחום רקובר, "דרכי הוצאה לפועל של פסקי-דין במשפט העברי (תוך השוואה להוראות חוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967)" דעות לו (תשכ"ז) 105-117 (להלן: רקובר, הוצאה לפועל); שילה, נכסי החייב עמ' 68 ואילך.

²³ לעניין זה ראו בהרחבה אצל שילה, נכסי החייב עמ' 77.

²⁴ בעבר, נהוג היה לרכוש את המקום שבו התפלל אדם בבית הכנסת באופן שהמקום הפיזי שבו נהג החייב להתפלל היה שייך לו. בהקשר זה מעיר הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין, ש"אם יהיה לו [=לחייב] בזיון גדול כאשר יסור ממקומו שבעת הכנסת, יראה לי דאין כופו למכור אותו; והוא הדין כל כי האי גוונא שהבזיון יוגדל מאד אין לכופו למכור" (ערוך השולחן חושן משפט צז, כו). הצידוק לפסיקה זו מצוי בספר גליוני הש"ס להרב יוסף ענגיל, בבא מציעא ק"ג, ב, ולפיו, "כיון דכבוד הבריות דוחה לדאורייתא בשב ואל תעשה, כמבואר בברכות כ, א, לכן הכי נמי דוחה למצות פריעת בעל חוב".

²⁵ שולחן ערוך חושן משפט צז, כג.

²⁶ השאלה, האם עיקרון זה חל גם כאשר הנושה מבקש ליטול מנכסי החייב לא לשם פירעון אלא כדי למשכנם, כאמצעי לחץ לפריעת החוב, שנויה במחלוקת. לעניין זה ראו הגהות הגר"א בבא מציעא ק"ג, א, א; ביאור הגר"א חושן משפט צז, ס"ק סח.

מזונות, ריהוט בסיסי, מלבוש וכלים הדרושים לחייב כדי לפרנס עצמו.²⁷

ההלכה מוציאה אמנם את התפילין מכלל הנכסים העומדים לזכותו של הנושה לטובת פירעון החוב,²⁸ אך אין היא מוציאה נכסים אחרים שעשויים לשמש את החייב לשם קיום מצוות.²⁹ ההסבר לכך עולה מדבריו של הרב מרדכי יפה, מחשובי הפוסקים ומפרשי השולחן ערוך במאה ה-ט"ז –

ולא אמרו שנותנין לו תפילין אלא לפי שהן דרך מלבוש ומצוה המיוחדת לגופו, וכשם שנותנין לו כסותו כך נותנין לו תפילין.³⁰

לפי הסבר זה, מאחר שבעבר התפילין היו פריט לבוש ולא רק חפץ המשמש לקיום מצווה, דנו הפוסקים את התפילין כלבוש, וכשם שהוציאו בגדים מכלל הנכסים שמהם רשאי הנושה להיפרע, הוציאו גם את התפילין.

על רקע זה, ברור מדוע נפסק שהנושה רשאי להיפרע מספר תורה השייך לחייב, שהרי השימוש בספר התורה אינו "דרך מלבוש ומצוה המיוחדת לגופו",³¹ ואין להתפלא על כך שאפילו בנוגע לטליתו של החייב, קיימת מחלוקת בין הפוסקים בשאלה, האם הנושה זכאי להיפרע ממנה או לאו.³²

דעת מיעוט בהקשר זה היא דעתו של רבי יואל סרקיס (פולין, המאה ה-ט"ז) בפירושו לטור, "בית חדש" (הב"ח). לדבריו, רבי יהודה ברצלוני, שקבע שהנושה רשאי להיפרע מספר תורה, התבסס על הנוהג בימיו, לראות בספר התורה ספר לימוד, שהושאל לבית הכנסת לצורך הקריאה בתורה. בהתאם לנוהג זה, טען הב"ח, אין הצדקה להעניק לספר התורה חסינות מפני העיקול, משום ש"כי היכי [=כמו ש] דבעל חוב

²⁷ גישתה של ההלכה היהודית מחמירה באופן משמעותי מזו שאימץ המחוקק הישראלי בסעיף 22 לחוק ההוצאה לפועל בעיקר בכל הנוגע להיקף הנכסים הפטורים מן העיקול ולצורך להתחשב בצרכיהם של בני משפחת החייב (אם כי, יש להדגיש שלפי ההלכה, "אין בעל חוב גובה מכסות אשתו ובניו של לווה... אף על פי שלא לבשו אותם... אלא הרי אלו שלהם" (שולחן ערוך חושן משפט צז, כד). להשוואה שיטתית בין הוראות החוק בעניין זה לדין העברי ראו אצל רמב"ם, הוצאה לפועל עמ' 115-117; הרב הלל גפן, "השוואה בין חוק ההוצאה לפועל לדין 'מסדרין לבעל חוב'" אמנות עתיך 102 (שבט תשע"ד) 105 (להלן: גפן, השוואה). וראו גם בשו"ת מנחת יצחק ה, קכא, שמסכים עם השואל שבאופן עקרוני, ההלכה מאפשרת גם עיקול של כלים המשמשים לפרנסתו של החייב, אם החייב יוכל לבצע את עבודתו גם בלעדיהם, אך בדוחק. בהתאם לכך הוא קובע שמעיקר הדין, ניתן לעקל מסור חשמלי של קצב ומקרר, משום שהקצב יוכל לחתוך את הבשר בסכין חדה או במסור ידני ואינו חייב להיזקק למקרר, הואיל ויש בידו למכור את הבשר ביום שבו שחטו, מבלי לחשוש לקלקול הבשר.

²⁸ שלא כדעת רב האי גאון במשפטי שבועות שער אחרון, וראו הגהות מימוניות מלווה ולווה א, ז.

²⁹ וראו שפת אמת ערכין כג, שמעורר ספק בעניין ההלכה המותרת בידיו של החייב את התפילין: "צ"ע [=צריך עיון] הטעם, ואם כל המצות משיירין לו כשיש לו לולב ושופר, או דווקא תפילין, דהוי [=שהוא] כמו מלבוש".

³⁰ לבוש חושן משפט צז, כז. וכחסבר זה הסביר לפניו, רבי שמואל הסרדי, מן החשובים בחכמי ספרד במאה ה-י"ג, ש"טעמא דמניחין לו [תפילין] לא מפני שהוא עוסק במצווה, אלא הטעם מפני שהיא מצווה מיוחדת לגופו, ודרך מלבושיה. וכשם שנותנין לו כסות כך נותנים לו תפילין" (ספר התרומות שער א, חלק א, סעיף א (ע"פ רבי יהודה אלברצלוני). דברים אלו הובאו בהסכמה בספר הטור חושן משפט צז, מ.

³¹ כך היא המשמעות הפשוטה של דברי שולחן ערוך הנ"ל ליד הציון להערה 30, וכך הכריעו גם: ש"ך יורה דעה רנט, ס"ק ז; ש"ך חושן משפט צז, ס"ק יג ("ולא נהגו כהב"ח"); שו"ת מבי"ט א, קלח ("מי שהיה חייב חוב לחברו בשטר והיה לו ספר תורה מונח בבית הכנסת כמנהג, ולא מצא בעל חוב מקום לגבות מן הלווה, יוכל ליקח הספר תורה, שהרי הוא כשאר נכסים ושעבודו עליו ולא אמרו שנותנים לו תפילין אלא מפני שהן דרך מלבוש").

מעניין לציין בהקשר זה את הערתו של חבר הכנסת (כתוארו אז), מנחם פרוש בעת הדיון בהצעת חוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז-1967, בנוגע להצעה להגביל את הסכום של חפצים המשמשים לפולחן דתי שיהיו פטורים מעיקול. חבר הכנסת פרוש העיר על כך: "אני מציע שלא להגביל את הסכום, אלא לשלול באופן כללי תפיסת מטלטלין המשמשים לפולחן דתי, כי ישנם תשמישי קדושה העולים על סכום של 100 לירות, כגון תפילין מהודרים, או ספר תורה" (קריאה ראשונה 29 עמ' 1832, הובא גם אצל נחום רקובר, המשפט העברי בחקיקת הכנסת ירושלים תשמ"ט, חלק א, עמ' 478). ומעניינת בהקשר זה הערתו של פרופ' שילה על כך ש"חוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז, אינו הולך בעקבות המשפט העברי לעניין תשמישי קדושה של החייב... לא רק שחברי הכנסת מהמפלגות הדתיות לא הסתייגו מהצעת סעיף קטן זה (בעניין הפטור מעיקול לתשמישי קדושה – י.א) אלא המעיין בוויכוחים בכנסת הנמצאים בדברי הכנסת, על הצעת חוק זה, ובמיוחד על ההצעות הקודמות, הצעת חוק פסקי דין (הוצאה לפועל), תשי"ח-1957 והצעת חוק פסקי דין (הוצאה לפועל) תשי"ד-1960... ייווכח לדעת שהיו מחברי הכנסת מהמפלגות הדתיות שדרשו הרחבת הפטור מעיקולם של תשמישי קדושה – דרישה הנוגדת את עקרונות המשפט העברי" (שילה, נכסי החייב עמ' 80 הערה 103. ההדגשה אינה במקור).

³² ראו ערוך השולחן חושן משפט צז, כו, ומנגד שו"ת רשמי שאלה נג. וראו גם שפת אמת ערכין כג, שמעורר ספק בתחלת הלכת הסידור לשם מתן אפשרות לקיום מצוות בכלל.

גובה מנכסים שאין צריכין לו [=לחייב], כך הוא דין ספרים וספר תורה שאין צריך להן, שהרי יוכל ללמוד בשל חברו".³³

בהתאם לפרשנות זו סייג הב"ח את הלכתו של ר"י ברצלוני באומרו ש –

נראה דהיינו דווקא לדורות הראשונים, שהיו לומדים מתוך ספר תורה כמו משאר הספרים. אבל בזמן הזה, שכותבין ספר תורה ומניחין אותה בהיכל בבית הכנסת, דעת כל אדם שלא למכרה אפילו יגיע לידי עוני. [ולכן] גם בעל חוב אינו גובה ממנה אם לא שהתנה [החייב] בפירוש שאינו מניחה בבית הכנסת אלא לפי שעה.

כלומר, מאחר שכיום נהוג להקדיש את ספר התורה לבית הכנסת ולא לעשות בו שימוש פרטי כלל, הרי שהקדשת ספר התורה מפקיעה למעשה את הבעלות בספר התורה מידי של החייב, ומאחר שאין בידו של החייב למכור את ספר התורה כדי לפרנס את עצמו, אין בכוחו גם למכור אותו לשם פירעון חובותיו.

אמנם, במקום אחר כתב הב"ח עצמו, שבמקום שנוהגים שהבעלות בספר תורה שהוקדש לבית הכנסת נותרת בידי של המקדיש, "גם בעל חוב גובה חובו מספר תורה שבהיכל, דכיון דבידו למכרה בשעת דחקו אף בעל חוב יכול לגבות ממנה".³⁴ מדברים אלו עולה, שגם בימינו, ספר תורה שהוקדש לבית הכנסת אינו חסין מפני עיקול.³⁵

נראה אפוא, שעיקול תשמישי הקדושה בהתאם לחוק הקיים, מתיישב עם דרישות ההלכה היהודית ואף מחמיר עם הנושה הרבה יותר מכפי שמחמירה עמו ההלכה.³⁶

4.1 חוב שאין מקורו בהלוואה

הפוסקים חלוקים בשאלה, האם ההלכות העוסקות בנכסי החייב שאין לעקלם נוגעות אך ורק לחוב שמקורו בהלוואה³⁷ או שמא הן נוגעות לכל חוב, מכל סוג שהוא.³⁸ הסבר נאה למחלוקת זו הציע הרב אליעזר הלל –

³³ ב"ח חושן משפט צז, ס"ק מ.

³⁴ ב"ח יורה דעה רנט, ס"ק ז.

³⁵ על הסתירה בפסיקותיו של הב"ח העיר כבר ש"ך יורה דעה רנט ס"ק ז. פרופ' שילה מציע ליישב בין פסיקותיו של הב"ח בדרך הבאה: "אם נענין היטב במקורות אלה ניוכח לדעת שר' יואל סירקס נאמן לשיטתו, והיא: הכל תלוי במנהג המקום. הוה אומר, במקום שמתירים לאדם שאין לו ממה להתפרנס למכור את ספר התורה שלו, אז יש גם זכות לבעל חוב לגבות את ספר התורה בחובו. אולם, באותם מקומות שנהגו בהם שעל עני להתפרנס מן הצדקה ולא למכור ספר תורה לפרנסתו, אף אין לבעל חוב זכות לגבות מספר התורה" (שילה, נכסי החייב עמ' 80).

לא למותר לציין, שעל מקור זה נסמכה המסקנה שבנייר העמדה שהוגש לוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת על ידי פורום 'חותם' בעניינה של הצעת החוק שבנדון, שמסקנתו היא, ש"אין לגבות ספרי קודש מהחייב, בהיותם 'דברים הדרושים כתשמישי קדושה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו'. כל שכן כאשר מדובר בספרי קודש המצויים עבור ציבור המתפללים בבית התפילה, והינם תשמישי קדושה החיוניים לפעילותו של בית התפילה".

בהקשר זה יש להעיר גם, שגם לשיטתו של הב"ח בחושן משפט צז, ס"ק מ, ברור שבעל חוב רשאי להיפרע מספר תורה כאשר יש בבית הכנסת ספר תורה נוסף שניתן לקרוא בו. זאת, בניגוד להצעת החוק שבנדון, המבקשת לשלול מן הנושה את הזכות להיפרע מספרי תורה גם כאשר יש בבית הכנסת ספרים נוספים שניתן לקרוא בהם.

³⁶ וראו גם גפן, השוואה עמ' 111 ("לפי החוק הישראלי אין גובים מן החייב 'דברים הדרושים כתשמישי קדושה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו'... החוק מקל עם החייב, ולפיכך אין חשש שעל ידי פניה להוצ"פ יגבה מן החייב מה שלפי דין תורה אסור לגבות").

³⁷ זו דעת רבי שמואל הסרדי בספר התרומות שער א, חלק ב, אות ג ("והיכא דמחייב איניש לחבריה ממון דהוה בשכר פתף ושכר חמור ושכר פונדק ושכר דיוקנאות או שנתחייב לו מדין ערב... נקל בחובו [קולא היא לנושה], שאין מסדרין עמהן... וטעמא דמילתא [=טעם הדבר], דלא כתיב בהו "מיכה" דנימא בהו [=עד שנאמר בהם] דין סודר בגזרה שוה"). כך משמע גם מדברי ספר בית הלל אבן העזר נ, ו ד"ה באה"ג וכן (מובא בפתחי תשובה חושן משפט צז, ס"ק ל), שפוסק שמי שהתחייב לתת לחתנו נדוניה (חיוב חוזה), מוכרין ביתו וכלי תשמישו, והעיד שכך נוהגים בכל בית דין בישראל.

³⁸ זו דעת רבנו מאיר הלוי אבולעפיה (ספרד, המאות הי"ב-י"ג) המובא בטור חו"מ, צז.

דומה שלדעת רבי שמואל הסרדי, סידור לבעל חוב הוא חלק מגמילות החסד שבמצוות ההלוואה, ולכן מסדרים רק ללווה; ואילו לדעת רבי מאיר אבולעפיה, סידור לבעל חוב עניינו הגנה על כבודו של החייב באשר הוא, ולכן מסדרים לכל חייב.³⁹

שתי הדעות מובאות להלכה בשולחן ערוך,⁴⁰ מבלי להכריע ביניהן. בשל כך, החייב זכאי להתגונן מפני עיקול נכס שבהתאם להלכת הסידור הוא חסין מפני עיקול, גם כאשר מקורו של החוב אינו בהלוואה אלא בחיוב מס,⁴¹ חיוב נזיקי וכדומה.

4.2 חייב ציבורי מול נושה פרטי

על פי רוב, בתי הכנסת מנוהלים על ידי עמותות ציבוריות. האם העובדה שהפגיעה הצפויה עקב עיקול תשמישי הקדושה נגרמת לציבור רחב, יש בה כדי להקל עם החייב (בית הכנסת) על חשבונו של נושה פרטי?

תשובה לשאלה זו יש ללמוד מתשובת רבי משה זכות (הרמ"ז), מחשובי הפוסקים באיטליה, במאה ה-י"ז, שעסקה בקהילה שביקשה להרחיב את בית הכנסת על חשבון שטח פרטי סמוך. מן התשובה עולה שלפי הדין האיטלקי באותם ימים, נציגי הקהל (הממונים) היו זכאים להפקיע את הקרקע הפרטית, ובלבד שיתנו את תמורתה לבעליה. בהתאם לדין זה פעלו הממונים, באישור השלטונות, אולם לאחר חילופי השלטון, פנו הבעלים של הקרקע, שחשו שזכויותיהם נפגעו ונגרמו להם נזקים רבים על ידי ההפקעה והרחבת בית הכנסת, וביקשו לאפשר בחינה מחודשת של העניין, לפי דיני ישראל. בקשה זו נענתה בחיוב, והסכסוך הופנה לבית דינו של הרב זכות. בית הדין פסק לטובת בעליה המקוריים של הקרקע, תוך שהוא מוסיף בשולי פסק הדין הערה חשובה –

ואם יאמרו מעלת הממונים הנ"ל דיפה כח הקדש מכח הדיוט והלכך יוכלו לכופף לאחים הנ"ל לדבר מצוה כזו, לרומם את בית אלהינו, אין זו מן השם, לבנות בית ה' בלא צדק ועליותיו בלא משפט,⁴² דאין עבירה מצוה...⁴³

מן הדברים עולה, שבניגוד לטענה הרווחת, ש"יפה כוח הקדש מכוח הדיוט" וכוח הרבים מכוחו של היחיד, עמדת ההלכה היא, שצורך ציבורי, כצורך של בניית בית כנסת או הרחבתו, אינו יכול להצדיק פגיעה בקניין הפרטי שלא כדין.

4.3 חוב לרשות ציבורית

כאמור לעיל, אחד המניעים המרכזיים של הצעת החוק שבנדון הוא, פעולות עיקול שבוצעו על ידי רשויות ציבוריות כנגד בתי כנסת שלא שילמו מיסים מסוגים שונים. הרב חיים פלאג'י, מגדולי פוסקי ההלכה בטורקיה במאה ה-י"ח וה-י"ט, מעיר ששאלת תחולתה של הלכת הסידור נדון על ידי הרב משה זכות,

³⁹ אליעזר הללה, "מסדרין לבעל חוב" – הגבלות על גביית חובות" פרשת השבוע (הוצאת משרד המשפטים ומכללת שער משפט) גיליון מס' 444. הרב עו"ד אליעזר הללה, עבד במחלקה למשפט עברי במשרד המשפטים ונפטר בדמי ימיו לאחרונה ממש, לאחר מאבק ארוך במחלה קשה. יהיו דבריו אלו לעילוי נשמתו.

⁴⁰ שולחן ערוך חושן משפט צו, כט (י"ש מי שאומר שאין מסדרין בחוב שאינו דרך הלוואה... ויש אומרים שגם באלו מסדרין"). אמנם, לדעת חלק מן הפוסקים, כאשר דעה אחת מובאת בשולחן ערוך בלשון "יש מי שאומר" ואחרת בלשון "יש אומרים", הלכה כ"יש אומרים", משום ש"יש אומרים" הוא לשון רבים ו"יש מי שאומר" הוא לשון יחיד. אולם, כלל פרשני זה אינו מוסכם, משום שיש הסבורים שגם לשון "יש מי שאומר" עשויה לציין דעה שרבים מסכימים לה. וראו לעניין זה יד מלאכי כללי הפוסקים, כללי השולחן ערוך ורמ"א סעיף י. וראו גם שו"ת מנחת יצחק ה, קכא.

⁴¹ וראו גידולי תרומה שער א, חלק ג, סעיף ב שדן בתחולתה של הלכת הסידור על חיובי מס ונוטה להכריע שלחיובים אלה יש מעמד דומה לחיוב לצדקה, שהלכת הסידור לא חלה עליו, אך למעשה מותיר עניין זה בצריך עיון.

⁴² על פי ירמיהו כב, יג.

⁴³ שו"ת הרמ"ז לו (ההדגשות אינן במקור. התשובה צוטטה לא אחת גם בפסיקות בתי המשפט בישראל. ראו: עעם 8989/04 הוועדה המקומית לתכנון ובניה פתח-תקווה נ' מ. זיטמן ובניו בע"מ (פורסם ב'נבו') עמ' 11; בש"א (רח"י) 3210/04 עמותת "זכור ושמור" ואח' נ' וג'ימה בשארי רחל ואח' (פורסם ב'נבו'), פיסקה 2(ב)).

והוא הסיק שהלכה זו אינה חלה בחובות שמקורם בחיובי מס.⁴⁴

הרב פלאגיי עצמו העיד,⁴⁵ שבעיר אומיר ניסו חכמי העיר לתקן תקנה שתרחיב את תחולתה של הלכת הסידור גם לחיובים שמקורם בחיובי מס, אך בשל התנגדות חלק מן החכמים⁴⁶ לתקנה זו היא בוטלה בסופו של דבר.

מדברים אלו עולה, שהלכת הסידור איננה יכולה להעניק חסינות לנכסי חייב מפני עיקול שמקורו בחוב מס לרשות הציבורית.

אמנם, הרב יצחק יעקב וייס העיר, שבסכסוך שבין חייב פרטי לנושה ציבורי, יש לנושה מעמד של 'עשיר', וככזה, יש מקום לדרוש מן הנושה לנהוג לפני משורת הדין עם החייב, ולהימנע ככל שניתן מלהפרע מנכסי החייב החיוניים לו.⁴⁷

אולם, מנגד, יש פוסקים שמדבריהם עולה שבסכסוך שבין יחיד לציבור, דווקא על היחיד לנהוג לפני משורת הדין.⁴⁸

לאור זאת, דומה כי קשה לדרוש מן הציבור למחול על זכותו לרדת לנכסי חייב, אפילו לפני משורת הדין.

4.4 חוב שמקורו ברכישת הנכס שעיקולו נדרש

כאמור לעיל, במסגרת הדיונים על הצעת החוק הוצע להוסיף את תשמישי הקדושה לסייג הקבוע בסעיף 22(ב) לחוק ההוצאה לפועל, שלפיו, "הפטור מעיקול... לא יחול לגבי חוב שנתחייב בו החייב ברכישת המיטלטלין שעיקולם נדרש".

סייג דומה לזה שנקבע בסעיף 22(ב) לחוק ההוצאה לפועל אינו קיים במפורש במשפט העברי, אם כי, פרופ' רקובר⁴⁹ מוצא דמיון לסייג האמור בדבריו של הב"ח בעניינו של חייב לכמה נושים, שבידיו נכס שרכש מאחד מהם, אך טרם שילם עבורו. לפי הב"ח, בנסיבות אלו, יהיה מוכר הנכס רשאי להיפרע מנכס שמכר ולא קיבל את תמורתו, ונושיו האחרים של החייב לא יהיו זכאים להיפרע מנכס זה.

רבי יחזקאל לנדא הציע את ההסבר הבא לדבריו של הב"ח –

צריך לקרב דברי הב"ח אל השכל, לומר שטעם הדבר שאם היה יודע זה [=המוכר] שאינו בטוח (שמצבו הכלכלי של הקונה רעוע), לא היה נותן לו הסחורה, ונמצא הוי מקח טעות.⁵⁰

לפי הסבר זה, יש להניח שמי שמוכר נכס לחייב מניח שהחייב ישלם עבור נכס זה. הנחה זו יוצרת אצל

44 **משא חיים** (אזמיר תרל"ד) מערכת ס, אות לב. וראו גם לעיל, הערה 41.

45 שם.

46 הרב פלאגיי מייחס את ההתנגדות ל"כמהר"ר [=כבוד מורנו הרב רבי] פני מבין, ונראה שכונתו לרב יצחק נברו, מחשובי פוסקי ההלכה באיטליה במאה ה-י"ח, מחבר הספר 'פני מבין' על התלמוד.

47 **שו"ת מנחת יצחק** ה, קכא. וראו גם ע"ר 1/55/705 בבית הדין הגדול לערעורים **אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לא"י** חלק א, מהדורה ב, קי, קיד שביית הדין ממליץ למוסד תורני לנהוג לפני משורת הדין בסכסוך שבינו לבין יורש של מנהל המוסד, משום ש"מוסד ציבורי כזה, יש לו תורת אדם חשוב, וחובה גדולה לפצות תרעומות וטענות לפני משורת הדין". אמנם, יש להעיר שגם בית כנסת הוא מוסד ציבורי, ובהתנגשות שבין האינטרס הציבורי של הרשות המקומית לאינטרס הציבורי של מתפללי בית הכנסת, כלל לא ברור שיש להטיל את החובה לנהוג לפני משורת הדין דווקא על הרשות המקומית.

48 ראו **שו"ת שבות יעקב** ב, קפא ("יותר לפני משורת הדין נגד בני המדינה, ובודאי יפה עשה, כי מס היינו צדקה, וזה הטוב והישר לסלק מעליו תלונו רבים"). וראו גם **שו"ת משיב דבר** ג, ט. וראו בהרחבה, ירון אונגר, "למען תלך בדרך טובים" – על הפסיקה לפני משורת הדין **משפטי ארץ** – דין, דיין ודיין (תשס"ב) 442, 480-483. לשאלת סמכותו של בית משפט בישראל להמליץ לבעל דין לנהוג לפני משורת הדין, ראו שם עמ' 444-446.

49 **רקובר, הוצאה לפועל** עמ' 117, הערה 107.

50 **שו"ת נודע ביהודה תניינא** חו"מ, ל. כעין דברים אלו כתב גם הרב שלמה יהודה טבאק (הונגריה, המאה ה-י"ט), בספרו **ערך ש"י** קכ"ט, סעיף כ, כשפסק שמי שמכר בהקפה לעני, ובשעת המכירה לא היה מודע למצבו הכלכלי של הקונה, רשאי לבטל את העסקה בטענה של מקח טעות.

המוכר אינטרס הסתמכות הראוי להגנה, עד כדי ביטול העסקה במידה והתברר שלא היה יסוד להנחה האמורה.

בהתאם להסבר האמור, נראה שגם כאשר יש נושה יחיד, שהוא זה שמכר לחייב את הנכס שמבקשים להיפרע ממנו, יהיה הנושה רשאי להיפרע מנכס זה בטענה, שעסקת המכר היא בגדר 'מקח טעות'.

אולם, רבים חלקו על חידושו של הב"ח, ופסקו שזכותו של נושה המבקש להיפרע מנכס שמכר לחייב ולא קיבל את התמורה עבורו אינה עדיפה על זכותם של נושים אחרים בנכס זה.⁵¹

נמצא, שעל פי הדין העברי, הסייג האמור בסעיף 22(ב) לחוק ההוצאה לפועל שנוי במחלוקת. אימוצו של הסייג מתאים אמנם לשיטת הב"ח הנזכרת, אך נראה שאימוץ שיטה זו אינו מאפשר להבחין בין מיטלטלין שונים על פי ייעודם או שוויים, כדרך שנעשה בסעיף 22(ב) בחוק ההוצאה לפועל.⁵²

נמצא, שעל פי המשפט העברי, במידה ובוחרים לאמץ את הסייג הקובע שזכות העיקול של מיטלטלין לא תוגבל כאשר החוב שמכוחו נדרש העיקול הוא חוב שנתחייב בו החייב ברכישת המיטלטלין שעיקולם נדרש, מן הראוי היה להחיל סייג זה על כל נכס שעיקולו נדרש בנסיבות אלה.

⁵¹ ראו בהרחבה פתחי תשובה חושן משפט צו, ס"ק ב.

⁵² על פי סעיף 22(ב) לחוק ההוצאה לפועל, ההחלטה מן הכלל הפוטר נכסים מסוימים מעיקול, כאשר החוב הוא חוב שנתחייב בו החייב ברכישת המיטלטלין שעיקולם נדרש, חלה רק על: מיטלטלין המשמשים לפרנסתו של החייב (סעיף 22(א)(4)) בהתאם לשווי שנקבע בסעיף 50(א) לתקנות ההוצאה לפועל, התש"ם-1979 (להלן: תקנות ההוצאה לפועל); מיטלטלין המשמשים נכה לשימושו האישי בשל נכותו (סעיף 22(א)(5)); מיטלטלין לפי התוספת החמישית לחוק (מחשב אישי ומדפסת, מכשיר טלוויזיה או רדיו, מכשיר טלפון נייד או נייד ומכונת כביסה בהתאם לשווי שנקבע בתוספת השלישית לתקנות ההוצאה לפועל, ובהתאם לסעיף 50(ב) לתקנות האמורות); מיטלטלין אחרים (סעיף 22(א)(8) ששוויים אינו עולה על 150 שקלים חדשים, בהתאם לסעיף 50(ג) לתקנות ההוצאה לפועל.

